

Paulina WO NIAK  
Poznań

## Funkcje nazw własnych w *Fimfárum* Jana Wericha

Nazwy własne<sup>1</sup> w utworach literackich tworzą niezmienny, zamknięty zbiór, który pod względem stylistycznym może być jednorodny lub zróżnicowany, o czym decyduje wiele czynników, np. okres literacki, gatunek literacki, tematyka utworu czy jego adresat. Onomastyka bada najczęściej tzw. nazwy „znaczące”, np. imię *Czulek* – określa człowieka wrażliwego, a nazwa *Apatia* to określenie apatycznej dziewczyny. Nazwy autentyczne, które autor wprowadza w postaci rzeczywistych nazw (np. góry *Karkonosze*), są pod względem językowym (stylistycznym, literacko-estetycznym) mniej interesujące, ponieważ „Badanie nazw własnych w literaturze polega nie tylko na wydobyciu i klasyfikacji onomastycznej zgromadzonego tam nazewnictwa, ale także na scharakteryzowaniu indywidualnej »wynałaczności onimicznej« twórców oraz określeniu funkcji artystycznych, jakie pełnią te nazwy w tekście literackim” (Jakus-Borkowa 19, s. 148–149).

Konrad Górski spośród najczęściej pojawiających się funkcji nazw własnych w dziele literackim wyodrębnia:

- „funkcję lokalizacyjną – umiejscowienie fabuły w określonym terenie lub czasie;
- socjologiczną – wskazanie przynależności społecznej, środowiskowej, narodowej postaci;

<sup>1</sup> *Nomen proprium* jest na stałe związane z określonym obiektem. W każdym kontekście nazwa własna określa ten sam niepowtarzalny obiekt, czyli tego samego referenta. Ten trwały związek odróżnia je od zaimków osobowych i wskazujących oraz od przysłówków miejsca i czasu czy niektórych przymiotników (szerzej patrz: Jakus-Borkowa 1987, Rzetelska-Feleszko 1998).

- aluzyjną – użycie nazw jako mniej lub bardziej zaszyfrowanych aluzji do konkretnych osób lub miejsc;
- treściową – charakteryzowanie postaci lub miejsca akcji zgodnie z metaforycznym lub dosłownym znaczeniem nazw własnych;
- ekspresywną – użycie nazw jako znaków wyrażających nastawienie emocjonalne autora i bohaterów oraz współtworzących określony klimat utworu czy jego fragmentu” (Kosyl 1998, s. 364).

Onomastyka stylistyczna zajmuje się także ukazaniem historycznego rozwoju nurtów stylistycznojęzycznych nazw własnych, ponieważ każdy z nich posiada istotne cechy charakterystyczne, które decydują o materiale nazewniczym. O przynależności nazw własnych danego dzieła literackiego do określonego nurtu stylistycznego decyduje wiele czynników. Czesław Kosyl w artykule *Główne nurty nazewnictwa literackiego* (Kosyl 1993, s. 67–97) do najważniejszych czynników zalicza:

### 1. Genezę nazwy:

- nazwy autentyczne (zapożyczone z nazewnictwa uzualnego);
- nazwy realistyczne (utworzone według modeli typowych dla nazewnictwa uzualnego);
- nazwy konwencjonalne (zapożyczone z polskiej lub obcej tradycji literackiej);
- nazwy sztuczne (utworzone przez pisarza nazwy strukturalnie lub leksykalnie odbiegające od typowych modeli nazewniczych).

### 2. Status egzystencjalny denotatów:

- denotaty autentyczne (denotaty nazw literackich znajdujące się w rzeczywistości realnej);
- denotaty fikcyjne lecz realistyczne (derywaty świata przedstawionego nie mają swych odpowiedników w rzeczywistości pozaliterackiej, ale należą do tej samej klasy obiektów co derywaty nazw uzualnych);
- denotatami świata przedstawionego są obiekty fantastyczne (rusalki) lub nietypowe dla denotatów nazw uzualnych (dzikie zwierzęta żyjące na wolności).

### 3. Stosunek nazw literackich do ich denotatów:

- związek nazw z denotatami jest konwencjonalny (dominują funkcje nazw: identyfikacyjna, socjologiczna, lokalizacyjna);
- nazwy charakteryzują oznaczone przez siebie derywaty (funkcja semantyczna);
- nazwy są celem samym w sobie (funkcja ekspresywna).

Na podstawie tych czynników Czesław Kosyl wyróżnia osiem nurtów stylistycznojęzykowych nazewnictwa literackiego<sup>2</sup>, dla których charakterystyczne są określone funkcje, pełnione przez wprowadzone przez pisarza nazwy własne.

„W podjętym przez językoznawcę opisie funkcji artystycznych onomastyki w literaturze punktem wyjścia stają się oczywiście właściwości samego nazewnictwa. Takie stanowisko pozwala objąć niezwykle rozległy i zróżnicowany materiał porządkującym schematem, sprowadzającym nazwy do kilku ogólnych kategorii o funkcjach:

- 1) lokalizacyjnej, polegającej na umiejscowieniu akcji utworów w określonym terenie lub czasie;
- 2) aluzyjnej, polegającej na użyciu nazw jako aluzji do autentycznych osób i miejsc;
- 3) socjologicznej, polegającej na sugerowaniu przynależności społecznej, środowiskowej i narodowej bohaterów;
- 4) treściowej, polegającej na dosłownym lub przenośnym (metaforycznym) charakteryzowaniu bohaterów i miejsc;
- 5) ekspresywniej, polegającej na traktowaniu nazw jako środków wyrażania stanowiska pisarza i jego stosunku do postaci lub miejsca oraz jako elementów tworzących określoną atmosferę emocjonalną utworów.

---

<sup>2</sup> Nurt realistyczny decyduje o autentyczności lub realistyczności nazw i obiektów nazewnictwa, ma charakter konwencjonalny łączący nazwy i obiekty. Nazwy pełnią typowe funkcje dla codziennej komunikacji oraz funkcję mimetyczną, ponieważ nazwy własne są odwzorowaniem nazewnictwa pozaliterackiego charakterystycznego dla danej epoki, określonego miejsca, grupy etnicznej czy środowiska literackiego.

Nurt ekspresjonistyczny zasadniczo zachowuje te same cechy, co nurt realistyczny. Różni się od niego tym, iż narusza zasady typowości. Preferuje on nazwy rzadkie, nietypowe. Poprzez zachwianie między nazwami autentycznymi a prawdopodobnymi prowadzi do ekspresji fonetycznej i leksykalnej nazw.

Nurt konwencjonalny czerpie nazwy własne, przede wszystkim imiona, z polskiej i obcej tradycji literackiej. *Nomina propria* wskazują związek z określonym gatunkiem literackim, utworem literackim, swym pochodzeniem sygnalizują konkretny typ bohatera. Nazwy te pełnią funkcję poetycką.

„Najważniejszą cechą tzw. nurtu etymologicznego jest żartobliwa lub uwznioślająca etymologizacja autentycznych nazw określających autentyczne obiekty. Jej konsekwencją jest nasilenie funkcji ekspresywnej. Główny obszar występowania nurtu stanowi poezja epigramatyczna. Przesłanką dla użycia nazw jest tu założenie, że nazwa własna nie tylko oznacza, lecz także znaczy, może mieć związek z osobą nosiciela lub oznaczanym przez siebie miejscem. Dzięki temu nazwy własne stają się jądrem konstrukcyjnym utworu” (Kosyl 2004, s. 223). Pełnią funkcję kreacyjną, ponieważ są zarodkiem fabuły i żartu.

---

W nurcie semantycznym nazwy własne łączą się z obiektami, które oznaczają, ponieważ służą charakterystyce (pośredniej lub bezpośredniej) bohaterów lub obiektów geograficznych. Pełnią funkcję semantyczną, przy czym nie jest istotne to, czy autor wprowadza nazwy już istniejące w realnej rzeczywistości czy tworzy neologizmy.

O specyfice nurtu groteskowo-ludycznego decyduje funkcja ekspresywna nazw własnych oraz akcent położony na nazwę jako znak ekspresywny, który ma za zadanie przyciągnąć uwagę czytelnika. W nurcie tym przeważają nazwy fikcyjne (celowo zdeformowane, ponieważ są przedmiotem zabawy językowej), które przeplatane są z nazwami autentycznymi lub prawdopodobnymi.

Nurt fantastyczno-baśniowy charakteryzuje się specyficznymi denotatami świata przedstawionego, do których odsyłają nazwy literackie. Mogą to być nazwy fantastyczne (nie związane z rzeczywistością, np. wampiry, skrzaty), nietypowe (takie, które w rzeczywistości pozaliterackiej nie są nazywane, np. roboty) lub typowe (nazwy włączone w świat fantastyczny). O przynależności do tego nurtu decyduje specyficzna konstrukcja świata przedstawionego. Nurt ten występuje w baśniach ludowych, utworach baśniowych z elementami *science fiction*, powieściach heroikomicznych, powiastkach filozoficznych.

W nurcie pseudonomastycznym używane są wyrazy pospolite lub ich połączenia w funkcji identyfikacyjnej. Dzieło literackie nadaje im statut nazwy własnej. Taką rolę mogą przyjąć wyrazy określające wiek, zawód czy pełniony przez bohatera urząd. Taki typ nominacji stosowany jest w zwykłej komunikacji językowej (*idę do krawcowej, nauczyciela*). Taka nominacja jest charakterystyczna dla utworów o strukturze dialogowej (por. Kosyl 2004).

Schemat ten służy wyeksponowaniu głównych (niejako priorytetowych) funkcji, jakie pełni nazewnictwo” (Sarnowska-Gieffing 1984, s. 85), występujące w dziele literackim.

## 1. Funkcja lokalizacyjna w przestrzeni

„Główną funkcją nazw geograficznych w dziele literackim jest lokalizacja akcji w przestrzeni świata przedstawionego. Nazwy własne stanowią najprostszy – bo odwołujący się do doświadczenia życiowego czytelnika – środek organizacji przestrzeni. Akcja utworów może być zlokalizowana w scenerii autentycznej lub fikcyjnej” (Kosyl 1992, s. 9).

W badanym materiale<sup>3</sup> funkcję lokalizacji w przestrzeni pełnią toponimy autentyczne i fikcyjne, wśród nich najliczniejszą grupę stanowią ojkonimy: *Antverpy* ‘Antwerpia’ (KM<sup>4</sup>), *Aspern* ‘Aspen’ (KM), *Báden* ‘Baden’ (TV), *Bagdad* ‘Bagdad’ (TH), *Barcelona* ‘Barcelona’ (TV), *Benátky* ‘Wenecja’ (KM), *Biarritz* ‘Biarritz’ (TV), *Bordeaux* ‘Bordeaux’ (TV), *Brdy* ‘Brda’ (JS), *Brémy* ‘Brema’ (AO), *Brusel* ‘Bruksela’ (PS), *Bučovice* ‘Buczkowice’ (TV), *Budějovice* ‘Budziejowice’ (AO), *Cassino* ‘Cassino’ (TV), *Čerchov* ‘Czerchow’ (JS), *Damašek* ‘Damaszek’ (TH), *Indianapolis* ‘Indianapolis’ (KM), *Jiloviště-Zbraslav* ‘Jilowiszcz-Zbrasław’ (KM), *Karlštejn* ‘Karlsztejn’ (SS), *Konstantinovy Lázně* ‘Konstantynów Zdrój’ (LB), *Krakov* ‘Kraków’ (JS), *Loun* ‘Loun’ (LB), *Madrit* ‘Madryt’ (TV), *Mariánki* ‘Marianki’ (TS), *Mochov* ‘Mochów’ (SS), *Monte Albe* ‘Monte Albe’ (TV), *Monza* ‘Monza’ (KM), *Murano* ‘Murano’ (RS), *Neapol* ‘Neapol’

<sup>3</sup> Do analizy posłużyły mi wydania: Jan Werich, *Fimfárum*, Praha 2003 i J. Werich, *Fimfárum*, Poznań 2008.

<sup>4</sup> W pracy zastosowano następujące skróty: AO – *Až opadá listí z dubu*; ChD – *Chlap, děd, vnuk, pes a hrob*; F – *Fimfárum*; FN – *Franta Nebojsa*; JS – *Jak na Šumavě obři vyhyhnuli*; KM – *Král měl tři syny*; KK – *Královna koloběžka první*; LB – *Lakomá Barka*; LP – *Líná pohádka*; MS – *Moře, strýčku, proč je staně?*; OR – *O rybáři a jeho ženě*; TH – *O třech hrbáčích z Damašku*; P – *Paleček*; PV – *Pohádka o zasloužilém vrabci*; PS – *Psí starosti*; RS – *Rozum a Štěstí*; SS – *Splněný sen*; TS – *Tři sestry a jeden prsten*; TV – *Tři veteráni*.

(TV), *Nürburgring* ‘Nürburgring’ (KM), *Ostende* ‘Ostende’ (TV), *Ostrava* ‘Ostrava’ (PS), *Pikardie* ‘Pikardia’ (TV), *Petrohrad* ‘Sankt-Petersburg’ (TV), *Poděbrady* ‘Podiebrady’ (AO, LB, TS), *Praha* ‘Praga’ (AO, LB, SS, TS), *Předbořice* ‘Podburzyce’ (AO), *Šangri-la* ‘Szangril’ (P), *Sázava* ‘Sazawa’ (FN), *Sebring* ‘Sebring’ (KM), *Slavkov* ‘Sławków’ (TV), *Terst* ‘Triest’ (FN), *Vichy* ‘Vichy’ (TV), *Videň* ‘Wiedeń’ (TV, SS). Każdą z tych nazw bowiem można umieścić w konkretnym punkcie na mapie. Jednak nie stanowią one jakiegoś klucza do odczytania utworu, a jedynie pełnią funkcję umiejscowienia akcji w przestrzeni, np.:

A zrovna tak lhalo jméno vesnice Dejvice, když ještě Dejvice byly vesnice, když z Dejvic do Prahy se chodilo buď Píseckou branou nebo oklíkou (s. 55).

Mezitím Bosanin nos se proplazil Pyrenejemi. V Barceloně přerušíl býčí zápas. Pak náhle uhnul k Atlantiku a přes Biarritz a Bordeaux dorazil do Ostende. Prolezl Casinem a pokračoval směrem na Petrohrad (s. 146).

Do wyznaczenia lokalizacji przestrzennej służą także choronimy: *Brněnský okruh* ‘Brno okřeg’ (KM), *Evropa* ‘Europa’ (TV), *Francie* ‘Francja’ (TV), *Moravská pláň* ‘Równina morawska’ (TV), *Rakousko* ‘Austria’ (TV), *Sahara* ‘Sahara’ (TV), *Slezsko* ‘Śląsk’ (KM), *Šumava* ‘Szumawa’ (JS), *Sýrie* ‘Syria’ (TH), *Turecko* ‘Turcja’ (P), *Vyšehrad* ‘Wyszehrad’ (SS), *žďánický les* ‘Żdanicki las’ (TV) oraz hydronimy, tj. *Atlantik* ‘Atlantyk’ (TV), *Černé moře* ‘Morze Czarne’ (KM), *Niagara* ‘Niagara’ (OR), *Tigrid* ‘Tigrid’ (TH) i oronimy: *Pyreneje* ‘Pireneje’ (TV), *Šumavské hory* ‘Góry Szumawskie’ (JS), *Šumavské údolí* ‘Dolina Szumawska’ (JS). Również i w ich przypadku trudno doszukiwać się innej funkcji poza umiejscowieniem akcji w przestrzeni, chociaż nazwy *Šumavské údolí* czy *Šumavské hory* włączają się w budowę świata mitycznego (legendy szumawskie). Jednak ich pierwszoplanową funkcją jest lokalizacja przestrzenna akcji, np.:

A takoví obyčejní človíčekové bydlívali v šumavských údolích, zatímco na vysokých temenech šumavských hor sídlili obři (s. 38).

Honza od něho čas od času dostával pohlednice z Benátek, ze Špičáku, od Černého moře, a na nich bylo jeho rukou psáno: Honziku, neboj, však já se vrátím (s. 123).

Rakouský generální štáb má v úmyslu zlákat nos na moravskou pláň a tam jej vodit do spraly, dokud neumdlí. Pikola se rozplakal.

To už po Evropě vycházela zvláštní vydání novin se zprávou o nosu, který se nedá zastavit (s. 146).

Przestrzeń świata przedstawionego tworzą także chrematonimy. Są to urbonimy: *Kamenný přívoz* ‘Kamienna przeprawa’ (FN), *U Zlaté husy* ‘Pod złotą gęsią’ (SS), *Červené štoudve* ‘Czerwona Stągiew’ (P), *Mojžíšův šenk* ‘Knajpa Macieja’ (SS), *Rybárna* ‘Dom rybaka’ (KK), *U turecké hlavy* ‘Pod głową Turka’ (SS), oraz ergonimy: *Nejvyšší soud* ‘Sąd Najwyższy’ (KK), *Okresní soudní komora* ‘Sąd Powiatowy’ (KK), *Rakouský generální štáb* ‘Austriacki Sztab Generalny’ (TV), *Generální inspektorát kraje Čechy* ‘Generalny Inspektorat Ziemi Czeskiej’ (AO).

Funkcję lokalizacji w przestrzeni pełnią również niektóre tytuły czasopism, np.: *Berliner Anzeiger* (TV), *Paris Mondi* (TV), *The London Times* (TV), oraz nazwy rajdów samochodowych: *Targa Florio* (MK), *Rallye Monte Carlo* ‘Rajd Monte Carlo’ (MK). Porównajmy przykłady:

Jednou se jedna z jejich nekonečných při dostala od okresní soudní komory přes vyšší a vyšší až k Nejvyššímu soudu, a nakonec se odvolali ke králi (s. 9).

Hned jak vcházel Vyšehradskou branou, ptal se lidí, kde je v Praze dům U Turecké hlavy. Dlouho se ptal, než ho poslali do Soukenické ulice (s. 80).

Pak předsedal na automobily. Hned napoprvé vyhrál Rallye Monte Carlo na šestsettojece. Vyhrál Targa Florio ve všech kategoriích, počínajíc pomocným motorkem Zvíkov a končíc na Ferrari Testa Rossa sport (s. 122).

The London Times zaznamenaly na třicáté druhé stránce petitem od svého kontinentálního dopisovatele: ... její lehké onemocnění nosohltanu, spojené s nepatrnou, leč viditelnou hypertrofií nosu, vzvolalo v řadách obyvatelstva projevy svěděcí o velké lásce k panovníckému rodu (s. 146).

## 2. Funkcja lokalizacji w czasie

Nazwy geograficzne często pełnią również funkcję lokalizacji akcji w czasie. Czynią to albo poprzez wyznaczniki fonetyczne, morfologiczne, albo poprzez leksykalne warianty nazw funkcjonujące w danych okresach historycznych.

W bajkach Jana Wericha funkcję lokalizacji w czasie pełnią dwa choronimy: *Hispania* ‘Hiszpania’ (P) i *Rakousko-Uhersko* ‘Austro-Węgry’ (TV), dwa mitonimy: *Johanka z Arku* ‘Joanna d’Arc’ (SS) oraz *Gaius Julius* ‘Gaius Julius’ (RS), jedna nazwa określająca wydarzenie historyczne: *první světová válka* ‘pierwsza wojna światowa’ (PS) oraz nazwa mieszkańca państwa: *Dán* ‘Rus’ (ChD). Ich archaiczność (zwłaszcza nazw *Hispania* i *Dán*) oraz usytuowanie w przeszłości (np. *první světová válka* czy *Gaius Julius*) jednoznacznie odwołują opisywane wydarzenia w bajkach Wericha do określonego czasu, w którym nazwy te były funkcjonalne, np.:

Kdykoliv král potřeboval něco vědět, třeba jak dopadla válka v Hispánii nebo jak probíhá bitva v Turecku, poslal Palečka a ten mu přinesl rychlou a pravdivou zprávu (s. 110).

Překvapilo mě, že mají chuť jako ty certličky, co prodávali za rohem u obecné školy za první světové války, kde jsem byl tehdy školou povinný (s. 152).

## 3. Funkcja socjologiczna

Funkcja socjologiczna polega na wskazaniu przynależności społecznej, środowiskowej lub narodowej postaci. Nazwy osobowe w *Fimfárum* Jana Wericha pełniące tę funkcję to imiona, nazwiska, ekwiwalenty imion, nazwy mieszkańców państw oraz etnonimy. Wśród pierwszych wyróżnić należy nazwy osobowe rodzime: *Bára* ‘Basia’ (TS), *Barka* ‘Baśka’ (LB), *Barunka* ‘Basia’ (LB, TS), *Bobeš* ‘Bolek’ (LB), *Čupera* ‘Czupera’ (AO), *Franta* ‘Franek’ (FN, P), *František* ‘Franciszek’ (FN), *Honza* ‘Jaś’ (MK), *Jan* ‘Jan’ (SS, TS), *Jenek* ‘Janek’ (TS), *Jeniček* ‘Janeczek’ (TS), *Jeník* ‘Janeczek’ (AO, TS), *Julinka* ‘Juleczka’ (AO), *Kouba* ‘Kuba’ (MS), *Kuba* ‘Kuba’ (MS), *Ládiček* ‘Ludwiczek’ (LB), *Láďo* ‘Ludwik’ (LB), *Libuše* ‘Lilka’ (LB), *Luděk* ‘Ludek’ (RS), *Ludvík* ‘Ludwik’ (RS), *Mánička* ‘Manusia’ (TS), *Marek* ‘Marek’ (MS), *Mařenka* ‘Marysieńka’ (TS), *Marie* ‘Maria’ (TS), *Mojše* ‘Mosiek’ (SS), *Mojžíš* ‘Mojżesz’ (SS), *Pepa* ‘Pepik’ (LB), *Pompadurka* ‘Pompadurka’ (AO), *Prokop* ‘Prokop’ (TS), *Rézi* ‘Renia’ (SS), *Růžena* ‘Róża’ (PV), *Růženka* ‘Różyczka’ (LB), *Tomáš* ‘Tomek’ (LB), *Tonda* ‘Tadek’ (LB), *Toník* ‘Tadek’ (LB), *Tylda* ‘Tylda’

(TS), *Zdenička* ‘Danusia’ (KK), *žofka* ‘Zoška’ (LB) oraz nazwy obce: *Anatol* ‘Anatol’ (PS), *Babekan* ‘Babekan’ (TH), *Bosana* ‘Bosana’ (TV), *Felix* ‘Feliks’ (LB), *Halef* ‘Halef’ (TH), *Hárún* ‘Harun’ (TH), *Hubert* ‘Hubert’ (TS), *Inad* ‘Inad’ (TH), *Jack* ‘Jack’ (PS), *Kádi* ‘Kadi’ (TH), *Louis* ‘Louis’ (PS), *Murad* ‘Murad’ (TH), *Nahoud* ‘Nahoud’ (TH), *Napoleon* ‘Napoleon’ (TV), *Pikola* ‘Pikola’ (TV), *Robert* ‘Robert’ (PS), *Šalamoun* ‘Salomon’ (KK), *Syahuk* ‘Syahuk’ (TH), *Thomas* ‘Tomasz’ (PS), *Vilém* ‘Wilhelm’ (TS), *Xaver* ‘Ksawery’ (LB), *Zasa* ‘Zosia’ (RS). Z powyższego zestawienia wynika, że charakterystyka socjologiczna za pomocą imion nie jest mocną stroną analizowanych bajek. Imiona to typowe nazwy własne używane w Czechach. Na tym tle wyraźniej rysują się imiona arabskie, których występowanie jest uwarunkowane tematyką utworu, nie charakterystyką socjalną bohatera. Należy tu dodać, że prawie wszystkie imiona (zarówno czeskie, jak i obce) należą do dobrze znanych i niewyszukanych nazw własnych. Natomiast w przypadku pierwszym (imion czeskich) tak duża ilość deminutyw jest spowodowana zwyczajem społecznym, nie działaniem odautorskim. Przytoczmy przykłady:

Ti bratři se jmenovali Hubert, Vilém a Jan, pocházeli z Nedokrve a vzali si za ženy tři sestry, Tyldu, Marii a Báru ze Všechností (s. 87).

Barka napjala uši. Přitáhla se v, stála na škopíku na špičkách jako baletka.

„... aby nebyla taková Lakomá,” povídá nejstarší žofka a po ní Pepa:

„... aby nebyla tak závistivá!”

„... a tak pinas ...” vpadl Tomáš.

„... a neučesaná ...” mladší Xaver, a ještě mladší Felix:

„... ne tak ošklivácká ...”

Bobeš: „... aby nemořila prasátka hladem ...”

Růženka: „... a kočičky a ...”

Libuše: „... a pejsky” (s. 58).

[...] Chvilinku bylo hrobové ticho. Pak ale všichni najednou vstávali a do hluku porážených židlí křičeli jeden přes druhého: „Malej Huťásek mluv! František promluvil. Franta mluv! Co říkal, já to přeslechl!” Zkrátka každý podle své povahy a svého postavení (s. 112).

Byli to podivní bratři. Hrbáči to byli, všichni tři, hrbáči na levé oko slepí, a kulhali na pravou nohu. K tomu ke všemu byli k nerozeznání jak cechýn od cechýnu.

Nejstarší z nich byl Inad, nejmladší Babekan. Prostřední se jmenoval Syahuk (s. 166–167).

O przynależności narodowej postaci decydują nazwiska, np. nazwiska rodzime: *Choděra* ‘Chodziński’ (SS), *Hu ásek* ‘Hutniczek’ (FN), *Hu ásková* ‘Hutniczkowa’ (FN), *Neruda* ‘Neruda’ (PS), *Švarcenberk* ‘Szwarcenberg’ (PS), *Zieglerová* ‘Zieglerowa’ (PS), czy nazwiska obce: *al Rašid* ‘al Raszid’ (TH), *Billah* ‘Billah’ (TH), *Behemrillah* ‘Behemrillah’ (TH), *Čechov* ‘Czechow’ (PS), *France* ‘France’ (PS), *Hassan* ‘Hassan’ (TH), *London* ‘London’ (PS), *Maeterlinck* ‘Maeterlinck’ (PS), *Mann* ‘Mann’ (PS), *Stevenson* ‘Stevenson’ (PS) itd. Charakteryzują one postaci albo bezpośrednio (np. *France*), albo pośrednio, swoją strukturą morfologiczną (np.: *al Rašid* czy *Hu ásková*), przypisując go do określonej grupy narodowej czy społecznej:

Hostinský ho znal. Jmenoval se Huťásek, byl to potulný muzikant, vdovec, Bydlil dole u Sazavy, hned za sklárnou, a měl syna Františka. Pravě o něm mluvil. [...] Když Huťásková zemřela, plakal, smutný byl, ale nemluvil. (s. 111).

Pankrác si vzpomněl, že o jedné takové, jakoby pro ten účel stvořené, slyšel vyprávět. Jmenuje se Bosana a je to dcera vladaře malého království zvaného Monte Albo.

Nemůžou nás vyhnat. Ti nejlepší z nich o nás psali. Jako třeba pan Jack London, nebo pan Anatole France. Také, počkejte, pan Čechov napsal o psu krásnou povídku, pan Maeterlinck, nějaký pan Thomas Mann, pan Robert Louis Stevenson, pan Neruda, a co, je jich řada... (s. 154).

Ekwiwalenty imion pełniące funkcję socjologiczną wskazują na przynależność środowiskową, np.: *Babekanová* ‘żona Babekana’ (TH), *cestářův švagr* ‘szwagier dróżnika’ (P), *Císař pán* ‘Cesarz pan’ (AO, SS), *chlap* ‘chłop’ (ChD), *děd* ‘dziad’ (ChD), *knížeti pán* ‘Książę Pan’ (F), *Koubova* ‘żona Kuby’ (MS), *král* ‘król’ (KK, LP, KM, TV, RS, P), *kralevic* ‘królewicz’ (LP), *královna* ‘królowa’ (LP), *kovářka* ‘kowalowa’ (P), *młynářka* ‘młynarzowa’ (P), *Nahoudová vodova* ‘wdowa po Nahoudzie’ (TH), *otrok* ‘niewolnik’ (TH), *pán* ‘pan’ (P, PV, ChD, PS), *rybářka* ‘żona rybaka’ (KK), *starostová* ‘żona starosty’ (LB), *stařena* ‘staruszka’ (F), *strýček* ‘wujek’ (MS), *ševčova* ‘szewcowa’ (P), *Teta Rézi* ‘Ciotka Renia’ (SS), *paní traktoristová* ‘żona traktorzysty’ (PV), *turecký paša* ‘basza turecki’ (TS), *učitelova* ‘żona nauczyciela’ (LB), *velebný pán* ‘wielebny ojciec’ (LB), *veterán* ‘weteran’ (FN, TV), *vnuk* ‘wnuk’ (ChD), *Zdeniččina maminka* ‘Mama Da-

nusi' (KK), *žena* 'žona' (OR) oraz przynależność społeczną (dokładniej do określonej grupy zawodowej): *bába kořenářka* 'handlarka' (P), *číšnice* 'kelnerka' (KM), *farář* 'proboszcz, ksiądz' (LB, MS, SS, TS, P), *hajný* 'leśniczy' (MS, SS), *hlídač* 'stróż' (PS), *holič* 'golibroda' (P), *hostinský* 'gospodarz, karczmarz' (MS, FN, KM), *důstojník* 'oficer' (SS), *cirkusový klaun* 'cyrkowy klaun' (TV), *kalif* 'kalif' (TH), *kapitán* 'kapitan' (MS), *klaun* 'klaun' (TV), *kočím* 'konduktor' (LB), *koňar* 'koniarz' (KK), *kostelník* 'kościelny' (TS), *komisař* 'komisarz' (SS), *kouzelník* 'magik' (PS), *kovář* 'kował' (LB, TS), *královský zahradník* 'królewski ogrodnik' (RS), *kuchtik* 'kuchcik' (TV), *lokaj* 'lokaj' (F), *krčmář* 'karczmarz' (P), *kuchař* 'kucharz' (TV), *malíř* 'malarz' (TV), *mastičkář* 'znachor' (TS), *mečír* 'miecznik' (TH), *ministr vnitra* 'minister spraw wewnętrznych' (RS), *mistr zahradnický* 'mistrz ogrodnik' (RS), *mlynář* 'młynarz' (KK, P), *mudřec* 'mędrzec' (TV, RS), *náčelník biřiců* 'naczelnik siepaczy' (RS), *nadlesní* 'nadleśniczy' (F), *nosič* 'tragarz' (TV), *nožíř* 'nożownik' (TH), *pasáček* 'pastuszek' (JS), *pásák* 'pastuch' (RS), *podomek* 'służący' (SS), *policijnt* 'policjant' (SS), *poslanec* 'radny' (PV), *pošák* 'listonosz' (KM), *profesor* 'profesor' (AO), *ředitel hotelu* 'dyrektor hotelu' (TV), *regenschori* 'dyrektor chóru' (FN), *rybář* 'rybak, wędkarz' (KK, OR), *šenkýř* 'karczmarz' (TS), *švec* 'szewc' (P), *sochař* 'rzeźbiarz' (TV), *šofér* 'kierowca' (PV), *starosta* 'starosta' (LB), *strážník* 'strażnik' (SS), *traktorista* 'traktorzysta' (PV), *traktoristova* 'traktorzystka' (PV), *učitel* 'nauczyciel' (JS, LB, P), *velebniček* 'ksiądz' (RS), *voják* 'żołnierz' (TV), *zahradník* 'ogrodnik' (AO), *zpěvák* 'śpiewak' (TV), np.:

A tak si ta kovářka za zády svého muže začala s tím vyfintěným prvním lokajem. A jak to tak na světě bejvá, čím víc se ta kovářka s tím prvním lokajem milovali, tím víc jim ten kovář stál v cestě. Jak prej to zaonačit, aby kovář nebyl? Nech prej to na mně, povídá první lokaj, a šel za knížetem pánem. Vyčkal si, když byl kníže pan v náladě, a začal mu syčet do ucha: „Ten kovář má takové divné řeči ... tak všechno kritizuje ... nic mu není recht ... má takové divné myšlení, zkrátka a dobře, měl by se potrestat!” (s. 20).

Podomek, který mu ukazoval pokoje, se v hostech vyznal, a tenhle se mu moc nezamlouval. [...] Strážník byl mladý, kohoutí pero na klobouku se mu vesele třepalo

ve větrníku, horlivě se změnil v rameno spravedlnosti a vedl Loudala na direkci (s. 81–83).

Tylda mezitím zaběhla do kláštera a tam tak dlouho mluvila do kostelníka, až se jí z něho podařilo vymluvit opatovo parádní roucho i s korunou, berlou a s rukavičkami [...] (s. 91).

Funkcję socjologiczną pełnią także faleronimy np. *Jasnost* 'Jaśnie pan' (F), *pan král* 'Pan król' (P), *Vaší Jasnost* 'Wasza Jasność' (F), *Vaše Veličenstvo* 'Wasza Wysokość' (RS), które wskazują na pochodzenie i pełnioną przez ich nosicieli funkcję w społeczeństwie:

Jeho Jasnost byla stará Jasnost a už jí to v hlavě povážlivě kornatělo. [...]

„Fimfárum, Jasnosti, fimfárum...”

„A co to je, fimfárum?”

„Právě že nic, Jasnosti! Ani já nevím, co to je fimfárum! Takže ať přinese, můžeme říct, že to fimfárum není, a pověsíme ho!” (s. 24)

Dva poslové od pana krále, co je prý s Palečkem? že prý pochytili lupiče, Jizva a jeho bandu, a ti že se ke všemu poznali, kam a komu Palečka zašantročili. Pan král hned poslal vojsko vysoko do hor, aby přemohlo žrouta (s. 109).

O przynależności etnicznej bohaterów informują nas nazwy mieszkanców państw: *Česi* 'Czesi' (F), *Britové* 'Brytyjczycy' (TV), *Francouzi* 'Francuzi' (TV) oraz etnonimy: *Cikáni* 'Cygani' (AO), *cikánka* 'cyganka' (SS, P), *Vlámové* 'Flandryjczycy' (TS), *Núbijec* 'Nubijczyk' (TH):

Flandři hrozej vpádem Vlámům, a Vlámové hrozej Flandrům (s. 89).

Britové zachovali chladnou hlavu. [...] L' Intransigeat, z obavy před demonstracemi rojalistů, vel s úvodníkem nadepsaným: Francouzové, zůstaňte galantní! Vždyť jde o dámský nos!” (s. 146).

#### 4. Funkcja treściowa

O pełnionej w utworze literackim przez nazwę własną funkcji decyduje nie tylko jej stosunek do desygnatu, lecz „także sposób jej włączenia do kontekstu. Interesujący nas w tym miejscu proces semantyzacji nazw własnych w literaturze pięknej da się badać tylko na płaszczyźnie tekstu, tj. w wąskim kontekście wypowiedzenia,

w obrębie mowy narratora i bohaterów, a także w całości dzieła” (Sarnowska-Gieffing 19, s. 94).

Jan Werich w *Fimfárum* – ze względu na charakter tego gatunku – swych bohaterów i miejsce akcji charakteryzuje w sposób pośredni, metaforyczny. Imiona, nazwiska i ekwiwalenty imion wskazują na pozytywne bądź negatywne cechy bohaterów. Funkcję treściową zatem pełnią zarówno imiona, np.: *Bimbác* ‘Bimbacy’ (TV), *Cigáro* ‘Cygaro’ (TV), *Čochtan* ‘Szuwarek’ (F), *Luciper* ‘Lucyfer’ (MS), *Pankrác* ‘Pankracy’ (TV), *Servác* ‘Serwacy’ (TV), *Siloslav* ‘Siłoslław’ (KM), *Rychlomil* ‘Szybkomil’ (KM), *Harmoniček* ‘Harmonijczyk’ (TV), jak i nazwiska, np.: *Bureš* ‘Bela’ (LB), *Kubát* ‘Durniak’ (LB), *Lamželezo* ‘Wyrwidąb’ (P), *Loudal* ‘Guzdralski’ (SS), *Jizva* ‘Blizna’ (P), *Loudalka* ‘Guzdralska’ (SS), *Podlísk* ‘Podlis’ (AO), *žrout* ‘Obžartuch’ (P) i *žroutka* ‘Obžartuszka’ (P) itd., np.:

Tuhle pohádku jsem, pane Čupero, slyšel v roce 1911 v Předbořicích vyprávět jistého pana Podlisku (s. 44).

Nevěděl přesně, co s Barkou. Chtěl ji posadit ke kašně, ale Bureš se potácel z hospody, a jen taktak se nestřetli (s. 59).

Od této chvíle události se rychle vyvíjely. První syn, Rychlomil, si dal zkonstruovat čtyřnadvacetiválec s kompresorem značky Bugasseratti Monopost. Když vyjžděl do Daleké země pro klobouček, šlápl na plyn poněkud víc, než měl, a zadní kola vyrvala dlažbu a rozstříkla ji po davech lidí.

Vyrazil, jako když ho vystřelí (s. 120).

Funkcję treściową pełnią także ekwiwalenty imion, np.: *cirkusový klaun* ‘cyrkowy klaun’ (TV), *intelaktuál* ‘intelektualista’ (JS), *klaun* ‘klaun’ (TV), *ministr vnitra* ‘minister spraw wewnętrznych’ (RS), *pásák* ‘pastuch’ (RS), *věrohodný lokaj* ‘wiarygodny lokaj’ (F), *wodník* ‘wodnik’ (F), *hajný* ‘leśniczy’ (MS, SS), *nadlesní* ‘nadleśniczy’ (F), *profesor* ‘profesor’ (AO).

A tuhle prej věrohodný lokaj slyšel od jiného, ještě věrohodnějšího lokaje, že kovář kašlal směrem na zámek (s. 24).

Hlava kamarily byl králův ministr vnitra a po něm náčelník biřiců a jiných veřejných i tajných kmánů (s. 180).

Ještě moc věcí s ním podnikali a do mnoha pater sjeli a zase vyjeli d’ábelským

výtahem, než ho uložili a než mu řekli, že jen co přijde pan profesor.

Za chvíli tu byl (s. 50).

Autor często zmienia utrwalone w tradycji literackiej stereotypy, nadając niektórym nazwom inną treść (całkowicie je resemantyzując albo zmieniając tylko część ich semantyki), np. wodnik *Čochtan* ‘wodnik Szuwarek’ (F) i diabeł *hajný* ‘leśniczy’ (MS, SS); postaci negatywne zostają włączone w kontekst pozytywny, czym Werich charakteryzuje je jako bohaterów pozytywnych. Powoduje to, że odbiorca funkcję treściową tych nazw wzbogaca o informacje wyciągnięte z kontekstu, ale nie zmienia swojego ich wyobrażenia (resemantyzacja nazw jednostkowa), raczej traktuje je jako element rzeczywistości nierealnej, bajkowej, w której wszystko może się wydarzyć, np.:

A hele! Tamhle za rákosím kouká z vody mokrá hlava, a hovoří. Propána, pomysli si kovář, vodník Čochtan! To mi ještě scházelo.

„Počkej, neutíkej,” povídá ta mokrá hlava a začne se přibližovat. [...] Podívejme se, tak vodu z řeky do parku za jednu noc nanosit? Sakra, to je náká norma! No, ale když ti čert pomohl, to ti vodník pomůže taky” (s. 23).

Funkcję treściową pełnią także przerwiska: *mužik* ‘człowieczek’ (TV), *pes* ‘pies’ (PV, ChD), *zlatá ryba* ‘złota rybka’ (OR), *Snědý pán* ‘Śniady pan’ (TH), *Fousek* ‘wyżeł’ (PV), *Sněžný muž* ‘Śnieżny człowiek’ (P), *hluchoněmý panáč* ‘głuchoniemy pajac’ (TV), *holohlavý* ‘łyśy’ (RS), *kmet* ‘cham’ (ChD), *Krvežíznivý* ‘Krwiożerczy’ (P), *Černý chlap* ‘Czarny chłop’ (FN), *Střelená Rézi* ‘Stuknięta Renia’ (SS), *šereda hrbáč* ‘garbaty potwór’ (TH), *trpaslík* ‘karzełek’ (TV), *velebníček* ‘księżulek’ (LB), *vlasatý* ‘kudłaty’ (RS), *vořech* ‘mieszaniec’ (PS), *Sněžná žroutka* ‘Śnieżna obžartuszka’ (P), *Sněžný žrout* ‘Śnieżny obžartuch’ (P), oraz mitonimy: *Čerchovský obr/Obr na Čerchově* ‘Czerchowski olbrzym’ (JS), *Hrůza* ‘Strach’ (FN), *Neštěstí* ‘Nieszczęście’ (RS), *Nerozum* ‘Nierozum’ (RS), *Paleček* ‘Paluszek’ (P), *Rozum* ‘Rozum’ (RS), *Štěstí* ‘Szczęście’ (RS). Pierwsze z nich pokazują bohaterów z ich typowymi cechami, o których czytelnik może się dowiedzieć jedynie z tekstu, drugie zaś niosą tę treść ze sobą (o ile odbiorca zna te postaci z literatury) i tworzą atmosferę świata bajkowego:

Babekan se u něho sháněl po práci a Nahoud ho přijal. Na šeredu hrbáče nebude musit žárlit, řekl si (s. 168).

Snad si připomenout, že Rozum a Štěstí velmi zřídka se sejdou. Rozum má rád upravené cesty, ukazatele směru, přehledné křižovatky a rozcestí.

Štěstí se rádo fláká cestou necestou. Když je unavené, usedne třeba na kravince. Zato Nerozum a Nešťěstí jsou nerozluční kumpáni (s. 188).

Również ojkonimy (*Dolní Dedál* ‘Dolne Dalekowo’ F, *Důvěřov* ‘Zaufaniec’ F, *Hamonín* ‘Chciwce’ LB, *Horní Dedál* ‘Górne Dalekowo’ F, *Hrdlořezy* ‘Poderzygardła’ LB, *Milevsko* ‘Kochanków’ F, *Nedokrve* ‘Niedowładowo’ TS, *Nejdedále* ‘Najdalszów’ F, *Radětice* ‘Chętnów’ SS, *Samochvály* ‘Samochwały’ F, *Támhledy* ‘Tamtędów’ F, *Tůdlemy* ‘Owędów’ F, *Tůdlety* ‘Tędów’ F, *Úterý* ‘Wtorek’ LB, *Vejtahy* ‘Zadzieranos’ F, *Všechmastí* ‘Wszechspryt’ TS), jeden choronim (*Daleké země* ‘Daleka Ziemia’ KM), jeden oronim (*Ecce homo* ‘Ecce homo’ MK) oraz dva urbonimy (*U Vráceného mládí* ‘U Zwróconej Młodości’ MK; *U Zapomenutého mládí* ‘U Zapomnianej Młodości’; MK) w metaforyczny sposób wskazują i opisują miejsce akcji, podkreślając jedynie tę jego cechę, która pełni ważną rolę dla świata przedstawionego. Przywołajmy przykłady:

Až jednou budete mít čas a nebudete mít opravdu nic na práci, jděte na nejbližší nádraží a vyjeďte si na výlet do Nejdedále. Musíte jet osobním vlakem, čím osobnějším, tím lepší, pojedete přes Důvěřov, Vejtahy do Samochval. V Samochvalech předsednete na lokálku a jedete přes Tůdlety, potom přes Támhledy, až přijdou Tůdlemy. V Tůdlemech vystoupíte a vezmete si autobus. Ten jede přes Horní Dedál, pak přes Dolní Dedál, až přijede do vesnice, která se jmenuje Nejdedál. No, a i kdybyste chtěli jet dál, tak Nejdedál už dál ject nemůžete, protože ta vesnice se jmenuje proto Nejdedál protože tam už ta silnice nejde dál (s. 19).

Vzduchem chlazený motůrek, termu sem tam na tom nejpříkřejším svahu Honza pomohl tím, že trošičku přitlačil na pedál, jej dovezl až k hospůdce U Zapomenutého mládí. [...]

Ano, to je jeho klobouček, ten tu zapomněl. Ale když prý mu ho vrátí, jak se bude hospůdka jmenovat?

„U Vráceného mládí,” pravil Honza. „To je přece jméno pro rekreační podnik ještě lákavější, no ne?” (s. 122).

Funkcję treściową pełnią również ideonimy, a w szczególności tytuły bajek ze zbioru *Fimfárum*, które zostały powyżej omówione.

## 5. Funkcja ekspresywna

Czesław Kosyl w książce *Nazwy własne w prozie Jarosława Iwaszkiewicza* używa terminu *ekspresja* w znaczeniu, w jakim rozumieją go literaturoznawcy:

W dziele literackim ekspresja polega na użyciu trafnych środków artystycznych, nadających wypowiedzi wyrazistość, na osiągnięciu przewidzianej reakcji odbiorcy (Kosyl 1992, s. 129).

Zamierzonym celem ekspresji u Wericha jest stosowanie neologizmów w nazwach pojedynczych egzemplarzy: *Bugasseratti Monopost* ‘Bugasseratti Monopost’ (MK), *Bugasseratti* ‘Bugasseratti’ (MK), *Bull-Bagr Special* ‘Bull-Bagr Special’ (MK), *Sluneční paprsek* ‘Słoneczny promyk’ (MK), *Tatra Monopost* ‘Tatra Monopost’ (MK) i *Trpaslík* ‘Krasnal’ (MK) oraz nazwach roślin: *frňákovník* ‘nochalowiec’ (TV) i fitonim *tavolník* ‘tawuła’ (TV). Ich ekspresywność nie zawsze wynika z samej nazwy, ale z kontekstu (dokładniej z porównania z innym elementem, por. *Bugasseratti* contra *Sluneční paprsek*), co jest częstszym w tym przypadku zjawiskiem, np.:

Honza si zatím koupil silnější motocykl. Dvěštěpadesátku, pak pětistovku a pak *Sluneční paprsek*, čtyřválec čtyřtakt (s. 123).

„[...] A kdyby přišli bratříčkové, že na ně čekám pod frňákovníkem!”

„Kdeže?”

„Jako datlovník, nebo fíkovník, tak frňákovník. Oni vědí kde” (s. 128).

## 6. Funkcja informacyjna

Podstawową warstwą każdego dzieła literackiego jest warstwa informacyjna, której celem jest rozbudowa wewnętrznej i zewnętrznej biografii bohaterów, wątków (głównego i pobocznych) dzieła literackiego, a niejednokrotnie także zwrócenie uwagi na ich powiązanie ze światem zewnętrznym. Zatem przedstawiają one bohaterów powieści, ich perypetie oraz wskazują na perspektywę czasową i przestrzenną. Taką właśnie funkcję pełnią w analizowanym materiale niektóre ergonimy (np. *Armáda Svaté aliance* ‘Armia Świętego Przymierza’ TV, *Svaz spisovatelů* ‘Związek Literatów’ PS), porejonimy (np.



*Alfa Romeo Giulietta* ‘Alfa Romeo Giulietta’ MK, *Fiat* ‘Fiat’ MK, *mercedes* ‘Mercedes’ MK, *moped* ‘Komar’ MK, *Porsche* ‘Porsche’ MK, *Dvěštěpadesátka* ‘Dwieściepięćdziesiątka’ MK, *pětistovka* ‘pięćsetka’ MK, *šestsettrojka* ‘sześćsettrójka’ MK), nazwy napojów (*burgundské modré víno* ‘wino burgundzkie niebieskie’ P, *Château neuf du Pape* ‘Château neuf du Pape’ OR, *Čokoládový likér* ‘Likier czekoladowy’ AO, *Frankovka* ‘wino morawskie czerwone’ P, *jihomoravské zelené víno* ‘wino południowomorawskie zielone’ P, *Kamenáč* ‘Orzechówka’ P, *Kmínka* ‘Wiśniówka’ SS, *Koňak* ‘Koniak’ AO, *Liebfraumlilch* ‘Liebfraumlilch’ OR, *Marsal* ‘Marsal’ OR, *mawrud* ‘mawrud’ P, *Nuits-Saint-George* ‘Nuits-Saint-George’ OR, *Rum* ‘Rum’ AO, TV, *Rýnské* ‘Piwo ryńskie’ KK, *Ryzlink* ‘Rizling’ P, *Slivovica* ‘Śliwowica’ AO itd.), mitonimy (*Duch svatý* ‘Duch Święty’ TS, *Svatý Karel* ‘Święty Karol’ TS, *Korán* ‘Koran’ P, *Alláh* ‘Allah’ TH) oraz heortonimy (np. autentyczne: *Vánoce* ‘Święta Bożego Narodzenia’ MS, *Velikanoce* ‘Wielkanoc’ TS, oraz nieautentyczne: *Den blahoslavené Tuberózy* ‘Dzień błogosławionej Tuberózy’ KK, *Turčianského Sv. Martina den* ‘Dzień św. Marcina Turczańskiego’ JS). Nie wszystkie nazwy pełnią funkcję informacyjną w jednakowym zakresie. Większa ich część niesie informację bardzo uogólnioną (znacznie ograniczoną), np. nazwy samochodów (zwłaszcza określające pojemność silnika): ‘bardzo dobre’, nieautentyczne nazwy świąt: ‘religia podobna do chrześcijaństwa’, nazwy trunków (w większości): ‘bardzo dobre, wyszukane’ itd. Porównajmy poniższe przykłady:

Sotva byl ve sklepe, tvářil se samá ochota. Běhal od sudu k sudu a volal a křičel na lupiče, jaké že víno by si přáli?

„Ryzlink anebo frankovku?” řval pronikavým hláskem.

„Bud’ zřicha!” napomínal Jizva.

„Kamenáč?” řval Paleček.

„Ksaku! Kuš!” syčí Krvežiznivý.

„Maj tu burgundské modré, mawrud, monte castgliano a tohle nemůžu přečíst!”

„Kuš a podej víno!” [...]

„Jihomoravské zelené?” (s. 101)

Byl první v Sebring na Alfa Romeo Giulietta. Ujel nejrychlejší kolo v Indianapolisu na voze Trpaslík, zvítězil na Nürburgringu na voze Porsche, na Brněnském okruhu

na fiatu s motorem uprostřed, v Monze na Tatra Monopost s motorem vzadu, v Aspern na mercedesu s motorem vzadu i vpředu a na závodě Jíloviště Zbraslav vůbec bez motoru (s. 123).

## 7. Funkcja aluzyjna

Pisarz tworząc swoich bohaterów literackich, z reguły wzoruje się na postaciach znanych mu z otaczającej go rzeczywistości. Ich zasób jest znaczny: od postaci historycznych po współczesne osoby publiczne aż do osób znanych jedynie ludziom z kręgu autora utworu. Z tego względu funkcja aluzyjna bazuje przede wszystkim na wiedzy pozajęzykowej odbiorcy.

W analizowanym materiale najwyraźniej tę funkcję pełnią heortonimy. Jeśli bowiem zestawimy takie nazwy, jak *Den blahoslavené Tuberózy* ‘Dzień błogosławionej Tuberózy’ KK, *Turčianského Sv. Martina den* ‘Dzień św. Marcina Turczańskiego’ JS z nazwami *Dzień Dziecka*, *Dzień Kobiet*, *Dzień Matki* oraz *Święto św. Marcina*, *Święto Matki Boskiej Gromnicznej* zauważymy ich strukturalną przyległość (można tutaj mówić o kontaminacji dwóch struktur „dzień + nazwa (niejednostkowa) człowieka” i „święto + nazwa (jednostkowa) świętego”). Podobną sytuację zauważamy w przypadku niektórych mitonimów czy chrematonimów. Ich odczytanie nie sprawia trudności czytelnikowi. Jednocześnie pozwala odbiorcy na odtworzenie takiego świata przedstawionego, jaki wytworzył autor. Jest to bowiem jeden z najlepszych sposobów, którymi pisarz kieruje się, wytwarzając iluzoryczny obraz (w bajkach nieautentyczny, bo dydaktyczny).

\* \* \*

Nazwy własne w *Fimfárum* Jana Wericha najczęściej pełnią podstawowe trzy funkcje: lokalizacji w przestrzeni i w czasie, socjologiczną i – ze względu na gatunek utworu – treściową. Pierwszą z nich, a więc lokalizację w przestrzeni, pełnią głównie nazwy geograficzne: toponimy, choronimy, urbonimy, ergonimy oraz nazwy niektórych czasopism. Przestrzeń świata przedstawionego w czasie lokalizują

choronimy, mitonimy, nazwy określające wydarzenie historyczne oraz nazwy mieszkańców państw. Funkcję informacyjną pełnią nazwy autentyczne wprowadzone do świata przedstawionego. Są to: ergonimy, porejonimy, nazwy napojów, mitonimy i heortonimy.

Funkcję socjologiczną pełnią przede wszystkim imiona i ekwiwalenty imion, ale także nazwiska, nazwy mieszkańców państw, etnonimy oraz faleronimy. Najbardziej frekwentowane są imiona i ekwiwalenty imion, które wskazują na przynależność socjologiczną bohatera, jego pochodzenie oraz pełnione funkcje w społeczeństwie. Z funkcją socjologiczną często związana jest funkcja ekspresywna, którą pisarz ujmuje w nazwach własnych-neologizmach. Dotyczy to nazw pojedynczych egzemplarzy.

Ze względu na gatunek dzieła literackiego nazwy własne pełnią funkcję treściową. Jan Werich swych bohaterów i miejsca akcji charakteryzuje w sposób pośredni, metaforyczny. Funkcję tę pełnią zarówno imiona, ekwiwalenty imion, jak i nazwiska, przezwiska oraz ojkonimy i mitonimy.

Jak widać z powyższego zestawienia, nazwy własne pełnią ważną rolę w strukturze dzieła literackiego, zwłaszcza w bajkach. Nie tylko porządkują świat, ale także są nazwami charakteryzującymi elementy świata przedstawionego, dlatego tak duża ilość wśród nich tzw. nazw „mówiących”. Operowanie nimi jest świadomym zabiegiem pisar skim, w *Fimfarum* w pełni udanym.

#### Literatura

- B a ł o w s k i M., 1986, *Funkcje nazw własnych w utworach K. K. Baczyńskiego*, [w:] *Nazwy własne a wyrazy pospolite w języku i w tekście*, Opole 1986, s. 35–45.
- C i e ś l i k o w s k a A., 1993, *Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn.
- D o m a c i u k I., 2003, *Nazwy własne w prozie Stanisława Lema*, Lublin.
- J a k u s - B o r k o w a E., 1987, *Nazewnictwo polskie*, Opole.
- K a l e t a Z., 1998, *Teoria nazw własnych*, [w:] Ewa Rzetelska-Feleszko, *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa.
- K n a p p o w á M., 1993, *O funkcích vlastních jmen v literárních textech*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn.
- K o s y l C z., 1992, *Nazwy własne w prozie Jarosława Iwaszkiewicza*, Lublin.

K o s y l C z., 1993, *Główne nurty nazewnictwa literackiego*, [w:] *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn.

K o s y l C z., 1998, *Nazwy własne w literaturze pięknej*, [w:] E. Rzetelska-Feleszko, *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa.

K o s y l C z., 2004, *Nurty stylistycznojęzykowe nazewnictwa literackiego*, [w:] *Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, red. R. Mrózek, Katowice.

*Nazwy własne w języku, kulturze i komunikacji społecznej*, 2004, red. R. Mrózek, Katowice.

R z e t e l s k a - F e l e s z k o E., 1998, *Polskie nazwy własne. Encyklopedia*, Warszawa.

S a r n o w s k a - G i e f i n g I., 1984, *Nazewnictwo w nowelach i powieściach polskich okresu realizmu i naturalizmu*, Poznań.

T r ä g e r J., 1965, *Jan Werich... tiletý*, Praha.

#### Summary

The article raises the issue of the function of proper names in the literary text. The subject of the research is a collection of Jan Werich's fairy tales entitled *Finfárum*. On the basis of rich exemplification material there were discussed seven functions of proper names: location in space (toponyms, choronyms, urbonyms, ergonyms), location in time (choronyms, metonyms, names of historical events, names of inhabitants of countries), sociological function (first names and their equivalents, surnames, names of inhabitants of countries, ethnonyms, faleronyms), content function (first names and their equivalents, surnames, nicknames, oiconyms, metonyms, ideonyms), expressive function (neologisms in names of single specimens of plants), informative function (ergonyms, porejonims, metonyms, heortonyms, names of drinks), allusive function (heortonyms, motionyms, chrematonyms).